

บทที่ 2

กรอบแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์สำหรับการศึกษาวิจัยนี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วนกล่าวคือ ส่วนที่เป็นทฤษฎีและแนวคิดซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และส่วนที่เป็นการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของทุนการค้ากับพัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านระบบการศึกษาไทยโดยเฉพาะโรงเรียนพาณิชย์ในแต่ละยุค

2.1 แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ใช้ในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ใช้กรอบของเศรษฐศาสตร์การเมืองซึ่งเป็นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมแบบองค์รวม (Holistic) โดยคำนึงถึงทั้งปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองวัฒนธรรม อุดมการณ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมายและกฎระเบียบ ฯลฯ เพราะทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างมีพลวัต (Dynamic) จากด้านปริมาณสู่ด้านคุณภาพ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นเหตุและผลส่งเสริมหรือขัดแย้งต่อกันและกันตามหลักของวัตถุนิยมวิภาษวิธี โดยมีมิติทางประวัติศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้กรอบการวิเคราะห์ด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองจะเป็นกรอบใหญ่ และมีกรอบแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการของทุนนิยมในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะจากทุนนิยมการค้าสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรมและแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม

2.1.1 แนวคิดวิวัฒนาการของทุนนิยมการค้าสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรม

ในยุคเศรษฐกิจดั้งเดิมที่อาศัยการแสวงหาวัสดุจากธรรมชาติในสังคมบุพกาลยังไม่มี การสะสมทุน จนกระทั่งเริ่มมีการใช้เงินเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนพร้อมกับการเกิดมีชนชั้นพ่อค้า แทรกขึ้นมาในภายหลังจึงเริ่มมีการสะสมทุนที่เรียกกันว่าทุนการค้า (Money capital) การสะสมทุนการค้าในยุคต้นๆ มีแหล่งที่มาหลัก ๆ จากสองแหล่ง กล่าวคือส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการตั้งส่วนเกิน ออกจากสังคมเกษตรกรรมภายในประเทศเอง และอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการปล้นสะดมจาก ต่างประเทศ ตัวอย่างเช่นการที่ประเทศญี่ปุ่นกระทำต่อประเทศเกาหลีและจีน หรือในประเทศยุโรป ในช่วงศตวรรษที่ 11 ถึง 15 ต่อเนื่องถึงยุคของโปรตุเกส, สเปน, ดัตช์และอังกฤษในศตวรรษที่ 15 ถึง 16 ซึ่งกระทำต่อดินแดนในอาณานิคมต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นการกระทำต่อดินแดนและคนนอกปกครอง

ซึ่งเป็นดินแดนและคนของต่างประเทศทั้งสิ้น เหตุเพราะในยุคดังกล่าวการผลิตสินค้าที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันจะถูกผนวกเข้ากับงานด้านหัตถกรรมและถูกควบคุมอย่างเข้มงวดไม่สามารถเป็นแหล่งที่จะให้สะสมทุนได้ มีเพียงแต่เฉพาะการค้าต่างประเทศ หรือการค้าโพ้นทะเลเท่านั้นที่เปิดโอกาสให้ทุนการค้าสะสมทุนได้อย่างอิสระผ่านการค้าขายสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ในแวดวงของชนชั้นสูง ด้วยวิธีที่ทำการผูกขาดการค้าขายเหล่านั้นไว้ให้มากและนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ การผูกขาดนี้สะดุดลงเมื่อเกิดมีการแข่งขันกันระหว่างนายทุนการค้าของเมืองต่าง ๆ ประกอบกับการสะสมทุนการค้าขนาดใหญ่บนฐานของการผลิตแบบหัตถกรรมไม่สามารถผลิตซ้ำการสะสมทุนได้

เมื่อทุนการค้าเติบโตอย่างกว้างขวางและคืบคลานเข้าไปสู่ขอบเขตของการผลิตมากขึ้น จนทำให้เกิดชนชั้นใหม่ในสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มาจากการเสื่อมลงของระบบศักดินา และอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการเสื่อมลงของหัตถกรรมในชนบท และที่สำคัญเกิดการล้อมรั้วที่ดินส่วนกลางที่คนทั่วไปเคยใช้ทำกินเพื่อทำการเกษตร กลุ่มคนเหล่านี้กลายเป็นคนเร่ร่อนรับจ้างใช้แรงงานของตน เพื่อแลกกับเงินจากเมืองหนึ่งสู่อีกเมืองหนึ่ง ทำให้ปัจจัยการผลิตค่อยปรากฏชัดขึ้น ทั้งที่ดินที่ถูกล้อมรั้วแรงงานไร้ที่ดินและการเสื่อมถอยของระบบศักดินา ตลอดจนการสะสมทุนจากทุนนิยมการค้า จนกระทั่งเมื่อมนุษย์สามารถสร้างเครื่องจักรขึ้นมาใช้ทดแทนพลังการผลิตในยุคก่อน กล่าวคือ พลังงานของมนุษย์และสัตว์ ที่ได้อาศัยมาเป็นเวลาหลายพันปีได้สำเร็จ ทุนนิยมได้ก้าวเข้าสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว¹

แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของระบบทุนนิยมนี้เป็นประโยชน์ในการศึกษาลักษณะของทุนนิยมในประเทศไทยในช่วงศตวรรษที่ 19 เพื่อที่จะเข้าใจว่าทุนนิยมพาณิชย์มีลักษณะเช่นไร ต้องการบุคลากรแบบไหน และจะคลี่คลายกลายเป็นอะไรต่อไป

2.1.2 แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม

ระบบสังคมเศรษฐกิจการเมืองเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตอยู่ตลอดเวลาจากด้านปริมาณไปสู่ด้านคุณภาพตามหลักวิทยาศาสตร์ จากอดีตที่ผ่านมาสังคมได้มีการเปลี่ยนผ่านมาแล้วหลากหลายรูปแบบและในแต่ละรูปแบบของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองต้องการบุคลากรที่มีคุณสมบัติแตกต่าง

¹ Ernest Mandel, *Marxist Economic Theory* translated by Brian Pearce 3rd impression, (London: Merlin Press, 1974), pp.102-127.

กันไปไม่ว่าเพื่อไว้เกื้อหนุนปกป้องการดำรงอยู่ และผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าของระบบเดิม หรือเพื่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงกลไก หรือสถาบันทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองเพื่อสร้างรูปแบบความสัมพันธ์สู่ระบบใหม่ก็ล้วนแล้วแต่ต้องการบุคลากรที่มีคุณสมบัติแตกต่างกันทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพด้วยจุดประสงค์ในการคงระบบเดิมไว้ต้องการข้าราชการที่มีความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่รวมทั้งความเข้าใจความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเพื่อเอาไว้สื่อสารทำความเข้าใจกับประชาชนทั้งในและต่างประเทศ พร้อมทั้งควบคุมสังคมให้มีประสิทธิภาพพอที่จะเป็นที่ยอมรับกันได้เท่านั้น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนหรือชนชั้นทางสังคมใหม่ ต้องการบุคลากรหรือชนชั้นใหม่ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมทุนนิยมจำเป็นต้องมีชนชั้นพ่อค้าหรือผู้ประกอบการและชนชั้นผู้ใช้แรงงานหรือแรงงานรับจ้าง²

แนวคิดเกี่ยวกับแรงงานคอปกขาว ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ สรุปทฤษฎีของมิลล์ (Mills) ว่าให้คำจำกัดความของคนคอปกขาวที่ชัดเจน โดยกล่าวถึงการดำรงอยู่ และการเคลื่อนย้ายตัวของแรงงานคอปกขาว ซึ่งเป็นการผลิตขนาดใหญ่เพื่อมวลชน (mass production) ในระบบทุนนิยม ต้องการกระจายสินค้าจำนวนมากอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องมีการประสานงานอย่างมีระบบระหว่างการผลิต การขนส่ง การค้าส่ง การค้าปลีก การเก็บรักษาและการบันทึกข้อมูล และที่สำคัญต้องการสถาบันการเงินมาสนับสนุนการผลิตและการค้า เป็นระบบทุนนิยมสามขา ซึ่งกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดระบบกลไกการทำงานขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ระบบราชการของธุรกิจ” (business-bureaucracies) ที่ต้องจ้าง “แรงงานคอปกขาว” เข้ามาทำงานเป็นจำนวนมากหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Post Industrial Countries) เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นและยุโรปตะวันตก บริษัทลงทุนข้ามชาติ (TNCs) ต่างได้ย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศด้อยพัฒนา สำนักงานใหญ่ของบริษัทแม่จึงต้องมีระบบการติดต่อประสานงานขนาดใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ และต้องจ้างแรงงานคอปกขาวทำงานมากขึ้นเรื่อย ๆ และลดปริมาณแรงงานคอปกน้ำเงินหรือแรงงานในภาคการผลิต ซึ่งเป็นไปตามคาดหมายของนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ว่า ในประเทศยุคหลังอุตสาหกรรมนั้น สัดส่วนแรงงานคอปกขาวจะเพิ่มสูงขึ้นและมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองมากขึ้น³

² แล ดิลกวิทยรัตน์. “พัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย.” ในสุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย: รายงานการวิจัย. (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), 2-1.

³ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. ชนชั้นกลางไทยในกระแสนิยม. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอ็ดดิสันเพรส, 2548), หน้า 34-35.

แนวคิดเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นอกจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและการฝึกฝนจากคนในครอบครัวและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติในสังคมดั้งเดิมแล้ว การศึกษาในโรงเรียนอย่างเป็นทางการเป็นระบบและการสัมมนาฝึกอบรมในสังคมสมัยใหม่หรือสังคมเศรษฐกิจการเมืองเมื่อระบบทุนนิยมกลายเป็นกระแสหลักนั้น เป็นกระบวนการสร้างและพัฒนาบุคลากรให้ตรงกับความต้องการของระบบสังคมทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดเท่าที่เคยมีมาในสังคมมนุษย์ในปัจจุบันเพราะฉะนั้นการศึกษาที่ออกแบบให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอกับความต้องการของตลาดแรงงานจึงมีความสำคัญพอ ๆ กับการจัดสรรทรัพยากรอื่น ๆ เช่นที่ดินและทุนเพื่อช่วยสนับสนุนและปกป้องระบบของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ⁴

ความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นคุณูปการต่อความเข้าใจกระบวนการสร้างบุคลากรเพื่อตอบสนองความต้องการแรงงานในยุคต่าง ๆ ของระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนไป

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนการค้ากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการอาชีวศึกษาไทย

แล ดิลกวิทย์รัตน์ ศึกษาพัฒนาการของการพัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย โดยเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในญี่ปุ่นและเยอรมนี รัฐบาลอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกล่าและฝึกฝนบุคลากรเพื่อรองรับการเติบโตของระบบเศรษฐกิจ แต่ระบบการศึกษาไทยถูกควบคุมโดยรัฐ เพราะรัฐต้องการผลิตบุคลากรเพื่อมารับใช้ระบบราชการ ประกอบกับค่านิยมไทยต้องการทำงานรับใช้ระบบราชการ จึงทำให้ทุนนิยมขาดบุคลากรเพื่อมารับใช้ระบบทุน รัฐผลักดันให้ทุนเป็นผู้ดำเนินการเอง จึงเท่ากับเป็นการกีดกันการเติบโตของธุรกิจเอกชน ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่น รัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้⁵

⁴ สุมาลี ปิตยานนท์. "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศึกษาและอบรม" ใน สุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย: รายงานการวิจัย. (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538). หน้า 3-1 – 3-2.

⁵ แล ดิลกวิทย์รัตน์. "พัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย." ในสุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย: รายงานการวิจัย. (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 คณะราษฎร นำโดยนายปรีดี พนมยงค์ เห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของสังคมเดิม โดยยึดหลักการ* เป็นเป้าหมายของรัฐไทย เพื่อเป็นการพัฒนาพลังการผลิตให้เป็นอุตสาหกรรมโดยอาศัยนายทุนจีนและรัฐภายใต้นโยบายชาตินิยม โดยก่อตั้งกิจการในรัฐวิสาหกิจ และใช้งบประมาณของแผ่นดิน การที่รัฐเป็นนายทุนเองและไม่สนับสนุนธุรกิจเอกชน ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐออกพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนขึ้นในปี พ.ศ. 2478 และเอกชนมีการก่อตั้งโรงเรียนพาณิชยศึกษา เช่นโรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชยศึกษา วิทยาลัยการค้า โรงเรียนกรุงเทพพาณิชยการ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ.2500 รัฐดำเนินนโยบายการส่งเสริมการลงทุน ญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมรถยนต์ ดังนั้นความต้องการของทุนนิยมจึงต้องการบุคลากรที่มีความสามารถด้านช่าง

ประเทศไทยมีความแตกต่างกับประเทศญี่ปุ่นอย่างมาก กล่าวคือวัฒนธรรมญี่ปุ่นชนชั้นปกครองมีอำนาจชี้นำและสามารถควบคุมการผลิตบุคลากรป้อนระบบ โดยอาศัยระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือ ตลอดจนค่านิยมและเกียรติภูมิของชาวญี่ปุ่นที่เปลี่ยนจากชาติกำเนิดแบบซามูไรมาเป็นค่านิยมของการมีการศึกษาสูง ญี่ปุ่นออกกฎหมายการศึกษาภาคบังคับ ปี ค.ศ.1872 มีผู้เข้าสมัครเพียง ร้อยละ 28.1 เพราะขาดแคลนบุคลากรครู ต่อมาในปี ค.ศ.1877 ผู้สมัครเรียนสูงถึงอัตรา ร้อยละ 96 แสดงให้เห็นถึงค่านิยมทางการศึกษาของญี่ปุ่นว่ามีความสำคัญ ซึ่งค่านิยมของการศึกษาสูงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาบุคลากรในระบบใหม่ของสังคม ตลอดจนหลักสูตรการศึกษาภาคบังคับของญี่ปุ่นมีความสอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไปสู่ระบบตะวันตก และหลักสูตรในระดับมัธยมศึกษาประกอบด้วยสายสามัญ และสายวิชาชีพ เช่นวิชาช่างเทคนิค วิชาธุรกิจ วิชาเกษตรกรรม และวิชาล่าม ส่วนชั้นอุดมศึกษา รัฐเปิดได้ 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเคโอ(Keio) และ วาเซดะ (Waseda) ซึ่งมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่งนี้ เป็นสถานที่ผลิตบุคลากรที่ได้รับการยกย่อง และมีเงินเดือนสูงถึง 10 เท่าของผู้จัดการท้องถิ่น และบุคลากรเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันประเทศสู่สมัยใหม่อย่างสมบูรณ์ ตลอดจนการจ้างผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ เป็นการลงทุนที่รัฐจ่ายเพื่อปูพื้นฐานให้กับบุคลากรในการพัฒนาอุตสาหกรรม ในปี

* หลักนการของปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย เอกราช การรักษาความสงบเรียบร้อยในการเศรษฐกิจ เสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา

1872-1978 กระทรวงอุตสาหกรรมจ้างผู้เชี่ยวชาญจำนวน 500 คน ใช้งบประมาณ 50% ในช่วงเดียวกัน⁶

พรณี บัวเล็ก ศึกษานายทุนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นกลุ่มนายทุนที่ใหญ่และสำคัญที่สุดระหว่าง พ.ศ.2457-2482 นายทุนกลุ่มนี้เป็นชาวจีนอพยพเข้ามาทำธุรกิจการค้าในประเทศและเข้าควบคุมการค้าภายในของไทยเป็นส่วนใหญ่ ทำให้นายทุนไทยเชื้อสายจีนสามารถสะสมความมั่งคั่งและใช้ความสามารถในการควบคุมกลไกตลาด ซึ่งกลุ่มชาวจีนที่มีความสำคัญในกิจการข้าว เช่น นายเทียน ทวีสิน นายอดิศร โฉวินทะ เป็นต้น โดยทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งพ่อค้าคนกลางดังกล่าว มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ เป็นคนกลางให้กับบริษัทส่งออกในการซื้อข้าวภายในประเทศ ลักษณะนี้มีอยู่ 2 อาชีพ ได้แก่ คอมปราโดร์ (compradore) และ นายหน้า (broker) ลักษณะที่ 2 คือเป็นคนกลางให้กับโรงสีข้าวหรือพ่อค้าข้าวต่างจังหวัดในการขายข้าวเพื่อส่งออก ทั้งสองกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง (middle man) ทำการค้าให้กับชาวต่างประเทศทั้งซื้อและขายสินค้า และเนื่องจากชาวจีนมีความคุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจไทย ดังนั้นตัวกลางส่วนใหญ่จึงเป็นชาวจีน อาชีพคอมปราโดร์ (compradors) เป็นอาชีพที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือเป็นตัวเชื่อมระหว่างสองวัฒนธรรมระหว่างชาวตะวันตกและชาวตะวันออก หากเป็นคอมปราโดร์ในบริษัทตะวันตก จะทำหน้าที่ติดต่อระหว่างบริษัทตะวันตกกับพ่อค้าพื้นเมืองชาวจีน รับผิดชอบผู้ร่วมงาน (staff) ที่เป็นชาวจีน ดูแลการเงิน และการตลาด ติดต่อกับธนาคารท้องถิ่น และคอยช่วยเหลือผู้จัดการชาวตะวันตกในการติดต่อกับพ่อค้าชาวจีน คอมปราโดร์จะถูกว่าจ้างและทำสัญญา กับนายทุนชาวตะวันตก มีฐานะเป็นพนักงานของบริษัทและได้รับค่านายหน้าตอบแทน (commission) เมื่อทำการค้าสำเร็จ คอมปราโดร์คนหนึ่ง ๆ อาจทำหน้าที่เป็นนายหน้าในการจัดหาสินค้าต่าง ๆ ขายให้บริษัทชาติอื่น ๆ และส่วนใหญ่จะมีธุรกิจของตัวเอง และของครอบครัวอยู่แล้ว ซึ่งมีความแตกต่างจากนายหน้า (brokers) คือเป็นอาชีพตัวแทนอิสระไม่ใช่ลูกจ้าง และได้รับเพียงค่านายหน้าเท่านั้น และทั้งสองอาชีพสามารถสะสมทุนจนร่ำรวยจากระบบการค้าเสรีที่เกิดขึ้น และผู้เข้ามาทำในอาชีพนี้จะต้องมีการศึกษาที่ดี ตลอดจนมีความสามารถทางภาษาอย่างดี อีกทั้งยังต้องเป็นผู้กว้างขวางในหมู่พ่อค้าเพื่อทำหน้าที่ได้ประสบความสำเร็จ และคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีฐานะดี และอยู่ในแวดวงการค้า⁷

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-5 - 2-7.

⁷ พรณี บัวเล็ก, "ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 144-147.

คอมปราโดร์เป็นคำที่พ่อค้าชาวโปรตุเกสนำมาใช้ หมายถึง ผู้ซื้อ (purchaser) สินค้าให้กับพ่อค้าต่างประเทศ เริ่มเกิดขึ้นในประเทศจีนเมื่อต้น ศตวรรษที่ 18 เมื่อระบบการค้ากับต่างประเทศของจีนยังเป็นการค้าแบบบรรณาการ โดยทำการค้าแบบผูกขาดกับพ่อค้าฮอง (Cohong merchants) ในเมืองกวางตุ้ง การค้าแบบนี้ต้องได้อภิสิทธิ์ให้ซื้อสินค้าใส่เรือให้ชาวตะวันตก คอมปราโดร์เรือจะถูกคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ และต้องมีฐานะดี ซึ่งคอมปราโดร์กลุ่มแรกเกิดขึ้นภายใต้ระบบการค้าผูกขาดของจีนและตะวันตก ในระยะแรกคอมปราโดร์จะถูกควบคุมจากเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งต่อมาคนกลุ่มนี้ได้พัฒนาไปรับใช้และบริการชาวต่างประเทศมากขึ้น การยกเลิกผูกขาดบริษัทอินเดียตะวันออก (The British East India Company) ในปี ค.ศ.1834 และการทำสัญญาหนานกิง (The Treaty of Nanking) ในปี ค.ศ.1843 ทำลายระบบการค้าผูกขาด (Cohong system) ในประเทศจีน และส่งผลให้ระบบการค้าเสรีเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว พ่อค้าอังกฤษสามารถเข้าไปทำการค้าในเมืองท่าต่าง ๆ ได้โดยตรง สามารถรับจ้างคนรับใช้ คอมปราโดร์ และล่าม โดยไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขทางการค้าใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ คอมปราโดร์ค่อย ๆ เปลี่ยนบทบาทใหม่จากผู้ดูแลสำนักงานมาเป็นผู้ช่วยทางธุรกิจให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ซึ่งถูกว่าจ้างจากบริษัทตะวันตก และมีฐานะเป็นคนกลางที่ไม่ต้องมีใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และไม่ต้องได้รับการค้าประกันจากกลุ่มพ่อค้าผูกขาด บทบาทของคอมปราโดร์ชาวจีนได้แผ่ขยายไปเกือบทุกเมืองการค้าในเอเชีย พ.ศ.2421 (1878) พ่อค้าชาวอเมริกันชื่อ โทมัส น็อก (Thomas Knox) ได้บันทึกว่า คอมปราโดร์ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในประเทศญี่ปุ่น อินโดจีน กรุงเทพมหานคร รังกุง ปีนัง มะละกา สิงคโปร์ มะละกา และอินเดีย การแผ่ขยายของคอมปราโดร์ชาวจีนไปยังประเทศที่กล่าวมาก็เพราะว่าพ่อค้าตะวันตกคุ้นเคยกับคอมปราโดร์ชาวจีน และตลาดการค้าของชาวจีนเป็นอย่างดี คอมปราโดร์ชาวจีนไปพิสูจน์ตนเองในการจัดการธุรกิจและเป็นผู้ช่วยทางธุรกิจของชาวตะวันตกได้ดีกว่าชาวพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ คอมปราโดร์กลายเป็นส่วนสำคัญต่อการขยายธุรกิจของชาวตะวันตกในประเทศตะวันออก ทั้งนี้เพราะนายทุนตะวันตกประสบปัญหาในการทำธุรกิจที่เกิดขึ้นมากมาย แม้ว่าจะสามารถตลาดการค้าเสรีขึ้นแล้วก็ตาม เหตุผลเพราะ (1) ปัญหาทางด้านภาษา กล่าวคือชาวจีนจะใช้ภาษาจีนในการดำเนินธุรกิจ พ่อค้าเหล่านี้คุมตลาดการค้าภายในท้องถิ่นอยู่แล้ว (2) ปัญหาของความยุ่งยากซับซ้อนของระบบการเงิน ระบบการเงินท้องถิ่นเหล่านี้มีความแตกต่างจากระบบเงินของชาวตะวันตกมาก ทำให้เกิดความสับสนในระบบบัญชี (3) ปัญหาเรื่องระบบการชั่งตวง วัด เป็นปัญหาซึ่งมีความแตกต่างในเรื่องมาตรฐานและมาตรวัดต่าง ๆ กับชาวตะวันตกมาก (4) การขาดข้อมูล ทุนตะวันตกไม่เข้าใจตลาดการค้าของพ่อค้าจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการเงินเครดิต และสัญญาการค้าต่าง ๆ ของพ่อค้าและธนาคารแบบเดิมของจีน และ (5) ระบบสมาคมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมมีอยู่มากมายทำให้ทุนตะวันตกไม่สามารถติดต่อกิจการโดยตรงกับพ่อค้าจีน

ได้ กล่าวโดยสรุปคอมพิวเตอร์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขยายธุรกิจของทุนนิยมตะวันตกในสังคมตะวันออก แต่ระบบนี้ได้เสื่อมสลายไปในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ 20 เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมของตะวันตกและตะวันออกที่ผ่านมาพอค่าทั้ง 2 กลุ่มเริ่มลดน้อยลง ทุนตะวันตกเริ่มเข้าใจการทำธุรกิจของชาวจีนมากขึ้น ตลอดจนอุปสรรคทางด้านภาษาก็เริ่มลดน้อยลง ชาวตะวันตกเข้าใจภาษาจีนมากขึ้น ในขณะที่ชาวจีนสามารถใช้ภาษาตะวันตกได้เพิ่มขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ชาวตะวันตกจำจ้างคอมพิวเตอร์น้อยลง เพราะชาวตะวันตกทยอยลดการลงทุนในประเทศตะวันออก ระบบธนาคารและการเงิน ตลอดจนการให้คอมพิวเตอร์เป็นลูกค้าประกันและตรวจสอบสัญญาต่าง ๆ ก็ลดลง ชาวจีนได้ปรับปรุงระบบต่าง ๆ ให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ประการสำคัญหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาทในแถบเอเชีย โดยทำการติดต่อธุรกิจเองและไม่ใช้คอมพิวเตอร์ ในประเทศจีนระบบคอมพิวเตอร์ได้ล่มสลายไปเมื่อ พ.ศ.2478 (1935) ระบบนายหน้าเข้ามามีบทบาทแทน บริษัทตะวันตกจึงเปลี่ยนในตำแหน่งใหม่คือผู้จัดการชาวจีน (Chinese manager) ขึ้นมาแทน^๑

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ศึกษาต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.2398-2453 พบว่าชาวจีนมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในสังคมไทย รัฐไทยได้เริ่มระบบการค้าแบบบรรณาการกับจีนโดยอาศัยชาวจีนเป็นผู้ติดต่อ และพัฒนาไปสู่การเป็นเจ้าของอาณาจักร โดยทำหน้าที่ดำเนินการค้าให้กับเจ้านาย ชุนนาง กล่าวคือชาวจีนสามารถทำรายได้จากการทำการค้าดังกล่าว ดังนั้นพ่อค้าชาวจีนจึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เป็นเพราะชาวจีนอยู่ในฐานะที่มีอิสระกว่าชนชั้นอื่น ๆ และมีแนวโน้มการพัฒนาไปสู่การเป็นนายทุน แม้เศรษฐกิจไทยถูกเปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองสู่เศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการค้า หลังเปิดการค้าเสรีในสมัยรัชกาลที่ 4 เกิดชนชั้นนายทุนในระยะแรกเป็นนายทุนข้าราชการและนายทุนนายหน้า กล่าวคือการเกิดขึ้นของกลุ่มทุนข้าราชการมาจาก 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือนายทุนจากระบบภาษีอากรผูกขาด นายทุนจากระบบการเหมาเมืองและนายทุนภายใต้ทุนร่วมของชนชั้นปกครองเดิม ซึ่งนายทุนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นจากการสะสมทุนของบุคคลที่อยู่ภายใต้ระบบบริหารราชการหรือการใช้ความสัมพันธ์กับผู้ปกครองในระบบราชการ ซึ่งโครงสร้างสังคมศักดินาของไทยมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจโดยรัฐ รวมถึงการแสวงหาส่วนเกินได้โดยการใช้อำนาจการเป็นข้าราชการหรือเป็นเพียงกึ่งข้าราชการ (semi-official) ดำเนินการค้าการคลังตามที่รัฐมอบให้ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะได้อำนาจและอภิสิทธิ์เหนือ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-147.

ราชการทั่วไปแต่วิวัฒนาการดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่เศรษฐกิจที่มีการใช้เงินตราแลกเปลี่ยนอย่างแพร่หลาย⁹

นายทุนอีกพวกหนึ่งคือนายทุนนายหน้า ซึ่งนายทุนกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการเป็นคอมปราโดร์ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ คอมปราโดร์กับกิจการของนายทุนตะวันตก, คอมปราโดร์เรือหรือจันฉู และ คอมปราโดร์เบงค์ จากการขยายตัวในด้านสินค้าส่งออกและสิ่งเข้าของเศรษฐกิจไทยหลังเปิดเสรีการค้า ก่อให้เกิดธุรกิจนายทุนชาติตะวันตก ซึ่งต้องการสินค้าจำนวนมากจากภายในระบบเศรษฐกิจเพื่อส่งออกและนำเข้าสินค้าจำนวนมาก แต่สภาพสังคมไทยในเวลานั้นมิได้มีการขยายวัฒนธรรมทางภาษาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของนายทุนชาติตะวันตก อีกทั้งความสัมพันธ์อย่างดีด้านสังคมและการดำเนินเศรษฐกิจจะหว่างชาวจีนกับชาวไทยนั้น เป็นการยากสำหรับการบุกเบิกทางเศรษฐกิจของนายทุนชาติตะวันตกสู่ภายในระบบเศรษฐกิจไทย จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับกิจการของนายทุนตะวันตกที่ต้องมีเจ้าหน้าที่ผู้ซึ่งเข้าใจการดำเนินงานการค้าขายและเข้าถึงกิจกรรมภายในระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นการเข้าถึงแหล่งบริโภคและแหล่งผลิตได้ต้องผ่านตัวกลางสำคัญคือคอมปราโดร์หรือนายทุนนายหน้า โดยทั่วไปบุคคลประเภทนี้อาจเป็นลูกจ้างของบริษัทชาติตะวันตก หรือบุคคลที่อิสระแต่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นตัวแทนนายหน้าติดต่อการซื้อจากบริษัทนายทุนชาติตะวันตก กล่าวโดยสรุปทั้งนายทุนชาติตะวันตกและนายทุนภายในประเทศต้องการคอมปราโดร์หรือคนกลางเพราะตลาดยังคงแคบอยู่ ทำให้นายทุนต่างชาติสามารถแข่งขันกับนายทุนพื้นเมืองได้¹⁰

สนั่น รัตนโสภาก ศึกษาวิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย พ.ศ.2398-2484 การเปิดการค้าเสรี หลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาริง ในปี พ.ศ.2398 ทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจการค้า ห้างร้าน จนสามารถครอบงำกิจการสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย ปัจจุบันภายนอกเป็นแรงผลักดันในการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก ทุนตะวันตกเข้ามาตั้งห้างร้านขายสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศยุโรป สินค้ายุโรปจึงหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งสินค้านำเข้ามาเป็นอันดับแรก ได้แก่ ผ้าฝ้ายจากประเทศอังกฤษและอินเดีย บริษัทที่เข้ามาดำเนินธุรกิจในประเทศไทย ได้แก่ บริษัท บอมเบย์เบอร์มา บริษัทบอร์เนียว บริษัทอีสต์เอเชียติก บริษัทเบอร์ลีเยคเกอร์ บริษัท หลุยส์เตียวโนแวนส์ เป็นต้น โดยประกอบธุรกิจการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูป ซึ่งเป็นผลผลิตสินค้า

⁹ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 58-113.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86-87.

อุตสาหกรรมและมีราคาถูก ขณะเดียวกันก็เกิดการค้าการส่งออกข้าว และสินค้าขั้นปฐม ได้แก่ไม้สัก ดีบุกเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศตะวันตก การประกอบธุรกิจเหล่านี้สามารถสร้างรายได้จำนวนมากให้กับบริษัทแม่ในต่างประเทศ การเริ่มต้นการค้าทำให้เกิดกิจการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น กล่าวคือ บริษัทประกันภัย ธนาคาร บริษัทเดินเรือ โรงสี โรงเลื่อย

การเข้ามาดำเนินธุรกิจของชาวตะวันตก ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทย จากเดิมซึ่งมีวิธีการผลิตแบบพอยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า และใช้เงินตราเป็นสื่อแลกเปลี่ยน ตลอดจนได้สร้างชนชั้นใหม่แก่สังคมกล่าวคือ ชนชั้นกลาง (middle class) เนื่องจากนายทุนต่างชาติต้องการแรงงานที่มีความสามารถในด้านต่าง ๆ เช่นเสมียนลงบัญชี ผู้จัดการ สมุห์บัญชี นายหน้า เป็นต้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานช่วยเหลือในงานด้านต่าง ๆ ให้แก่นายจ้าง จนทำให้ขุนนางและชาวจีนต้องการให้บุตรหลานเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนต่างชาติ เพื่อนำความรู้ความสามารถไปปรับใช้ระบบทุน แต่การดำเนินธุรกิจของชาวตะวันตกขูดรีดแรงงานในสังคมไทย สร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ปกครองประเทศภายใต้นโยบายรัฐชาตินิยม เป็นผลให้บริษัทของบริษัทชาวอังกฤษถูกควบคุมและยุติบทบาทลงในปี พ.ศ.2484 หลังจากไทยถูกครอบงำทางสังคมและเศรษฐกิจมาตั้งแต่ พ.ศ.2398 แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง บริษัทเหล่านี้ก็กลับมาดำเนินธุรกิจดังเดิม แต่ถูกลดบทบาทลงจากบริษัทญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาแทน¹¹

เบนจามิน โคเฮน เขียนเรื่องจักรวรรดินิยม เป็นการล่าเมืองขึ้นของชาวยุโรปอันมีพื้นฐานมาจากการสำรวจและค้นพบดินแดนต่าง ๆ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 15-17 และรุ่งเรืองในกลางศตวรรษที่ 18 และเริ่มเสื่อมสลายกลางศตวรรษที่ 19 ในช่วงหลัง ค.ศ.1870 ชาวยุโรปเริ่มกลับมาให้ความสนใจกับคำว่า “จักรวรรดินิยมแนวใหม่” ซึ่งทั้งสองคำนั้นมีความแตกต่างกันในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือจักรวรรดินิยมแนวเก่าเกิดขึ้นในช่วงหลังศตวรรษที่ 15 ชาวโปรตุเกสและสเปนมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ การสร้างอาวุธปืนและการต่อเรือ ตลอดจนความสามารถด้านภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ จึงเป็นเหตุให้ทั้งสองประเทศต้องการขยายอิทธิพลด้วยการใช้อำนาจทางทหารและแสนยานุภาพทางทะเล ความสำคัญเป็นเพียงเพื่อประโยชน์ทางการค้า และเป็นปกติที่พ่อค้าต้องติดตามไปเพื่อการเสาะแสวงหาโอกาสขยายธุรกิจและผลกำไร ซึ่งรัฐต่าง ๆ เหล่านี้จะให้

¹¹ สนั่น รัตนโสภณ, “วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย พ.ศ.2398-2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 145-146.

การสนับสนุนการเงินแก่บริษัทพาณิชย์ ซึ่งบ่อยครั้งรัฐจะส่งกองกำลังทหารและเรือรบเพื่อมาคุ้มกัน และควบคุมการเมืองในดินแดนโพ้นทะเล จนสามารถสถาปนาจักรวรรดินิยมขึ้นได้ และกลายเป็นรากฐานของ ลัทธิพาณิชย์นิยม (Mercantile Capitalist) ปรัชญาและการใช้ข้อกำหนดของรัฐเพื่อเพิ่มอำนาจและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นยุคของการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองของชาติ ทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางต่างให้ความสนใจในการเพิ่มอำนาจความมั่งคั่งของชาติ ตลอดจนการควบคุมเศรษฐกิจภายในประเทศ การครอบครองโลหะทองคำและโลหะเงินแสดงถึงความมั่งคั่งในเวลานั้น การค้าระหว่างประเทศจึงถูกกำหนดด้วยโลหะเงินและโลหะทองคำจากดุลการค้าที่ได้เปรียบ คือมูลค่าส่งออกสูงกว่ามูลค่านำเข้า ด้วยเหตุผลเหล่านี้ทำให้เกิดความต้องการเป็นเจ้าของอาณานิคมเพราะไม่มีการแข่งขันกันทางการค้า และการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรราคาถูก ในบางกรณีอาณานิคมอาจเป็นแหล่งแร่เงินและทองคำโดยตรง แต่ลัทธิรัฐจึงมุ่งมั่นการผูกขาดการค้าต่างประเทศให้มากที่สุด¹²

ช่วงต้นศตวรรษที่ 16 โปรตุเกสเป็นรัฐพาณิชย์ที่ยิ่งใหญ่รัฐแรกและกลายเป็นมหาอำนาจทางการค้าระยะหนึ่ง โดยสามารถยึดโมลุกกะ(หมู่เกาะเครื่องเทศ) ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก แองโกลา และโมแซมบิกในแอฟริกา บราซิลในอเมริกาใต้ และในดินแดนอื่น ๆ และเริ่มเชื่อมอำนาจลงประเทศสเปนได้เข้ามาครอบครองดินแดนแทบทั้งหมดของโลกใหม่ (ทวีปอเมริกา) และหมู่เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิกในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 และเสื่อมถอยไปในที่สุด และประเทศเนเธอร์แลนด์ขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทั้งแสนยานุภาพทางทะเลและด้านพาณิชย์ ในต้นศตวรรษที่ 17 โดยช่วงชิงอาณานิคมในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของโปรตุเกสมาไว้ในครอบครอง และเข้าไปจัดตั้งอาณานิคมชายฝั่งแอตแลนติกของทวีปอเมริกาเหนือและใต้ได้สำเร็จ ต่อมาฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองดินแดนในอเมริกาเหนือและอินเดีย เพียงไม่นานฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนด์ก็ถูกดับด้วยแสนยานุภาพทางทะเลของอังกฤษ ในราวศตวรรษที่ 18 อังกฤษกลายเป็นประเทศที่ยึดครองอาณานิคมสำคัญ ๆ ไว้มากที่สุดทั้งในอเมริกาเหนือ อินเดียและในหมู่เกาะอินเดียตะวันตก บางส่วนของแอฟริกา และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก อาณานิคมของดัทช์ถูกจำกัดเพียงหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและแอฟริกาใต้ ในส่วนของฝรั่งเศสไม่เหลือร่องรอยอาณานิคมอีกเลย ในปี ค.ศ. 1776 เป็นปีที่จักรวรรดินิยมแนวเก่าเริ่มเสื่อม ในขณะที่สหรัฐอเมริกาประกาศอิสรภาพพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ ทำให้อาณานิคมของอังกฤษลดจำนวนลงไป และในปีต่อ ๆ มาได้เกิดขึ้นอีกหลายแห่ง สเปน

¹² เบนจามิน เจ. โคเฮน, ปัญหาจักรวรรดินิยม แปลโดย ลือชัย จุลาสัย, สุวรัตน์ ภากะสุด, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และแมนสารรัตน์ บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, 2524), หน้า 8-10.

และโปรตุเกสได้สูญเสียอาณานิคมในภูมิภาคลาตินอเมริกาไปอย่างรวดเร็ว ฝรั่งเศสสูญเสียไฮติในทะเลแคริบเบียน จักรวรรดินิยมแนวเก่าได้เสื่อมสลายไปอย่างเห็นได้ชัด¹³

ในปีเดียวกัน ลัทธิพาณิชยนิยม อันเป็นธาตุแท้ของจักรวรรดินิยมแนวเก่า ถูกโจมตีและวิพากษ์วิจารณ์จากนักเศรษฐศาสตร์ชาวสก็อต คือ อัดัม สมิธ (1723 – 1790) ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อ “ความมั่งคั่งของชาติ” โดยอาดัม สมิธได้แสดงให้เห็นความผิดพลาดขั้นพื้นฐานของนโยบายพาณิชยนิยม โดยให้ความเห็นว่าความมั่งคั่งของชาติไม่ใช่ทองคำและโลหะเงิน แต่เป็นความหลากหลายของสินค้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนได้ ประโยชน์ที่ได้จากการค้ามิใช่การสะสมทองคำหรือโลหะเงิน แต่เป็นโอกาสในการแสวงหาความได้เปรียบจากการแบ่งแยกแรงงานระหว่างประเทศ ดังนั้นการควบคุมการค้าระหว่างประเทศโดยรัฐบาลจึงเป็นสิ่งที่ผิดพลาด นโยบายที่เหมาะสมกว่าคือ “การค้าโดยเสรี” ซึ่งทฤษฎีของอาดัม สมิธได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย จนประมาณ กลางศตวรรษที่ 19 ลัทธิพาณิชยนิยมได้คลายความนิยมตลอดทั่วไปในยุโรปตอนเหนือและยุโรปตะวันตก และ ลัทธิเสรีนิยมแนวใหม่เข้ามาแทน ในที่สุดการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมถูกคัดค้านจากประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ในขณะที่จักรวรรดินิยมแนวใหม่เกิดขึ้น ประมาณปลาย ค.ศ.1870 ชาติสำคัญในประเศยุโรป รวมถึงประเทศญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาต่างพากันเข้าไปยึดครองดินแดนต่าง ๆ ในโลกตะวันออก การขยายอาณานิคมทั้งอัตราและขอบข่ายยิ่งไปกว่าที่เคยเป็นมา แต่แล้วการแข่งขันการล่าอาณานิคมต้องยุติไปในปี ค.ศ.1910 การเข้าไปแสวงหาประโยชน์ในดินแดนต่าง ๆ ของประเทศมหาอำนาจ ด้วยความก้าวร้าวและปราศจากเมตตาธรรม ตลอดจนการทำสงครามกับคนในท้องถิ่นที่เสียเปรียบทางด้านอาวุธเพราะด้อยประสิทธิภาพกว่า¹⁴

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวว่าแต่เดิมระบบเศรษฐกิจไทยสมัยศักดินาผสมนายทุน โดยที่สมัยรัตนโกสินทร์เกิดการเปลี่ยนแปลงบางส่วนในระบบเศรษฐกิจศักดินา โดยมีระบบนายทุนเข้ามาผสมในสมัยรัชกาลที่ 4 หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ระบบการค้าดังกล่าว ถูกครอบงำและผูกขาดจากนายทุนการค้าต่างชาติ ทั้งทุนตะวันตกและทุนจีน แม้รูปแบบการค้าจะเป็นเสรีแต่ผู้ค้ารายใหญ่มีจำนวนน้อยราย ดังนั้นพ่อค้าจึงสามารถรวมตัวเพื่อกำหนดราคาสินค้าได้ เมื่อระบบการค้าขยายตัวทุนนิยมการค้าจึงสามารถสะสมทุนจากการทำกำไรจากการผูกขาด ผลผลิตข้าวและไม้สักครึ่งหนึ่งเพื่อการส่งออกไปยังต่างประเทศ ยางและดีบุกเป็นสินค้าออกทั้งหมด ส่วนเกินทั้งหมดเป็น

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-12.

ของทุนต่างชาติและรัฐบาลศักดินาในรูปของภาษีนำเข้า ภาษีฝิ่นภาคหลวงแร่ ไม้สัก ค่านา การครอบงำของทุนนิยมในระบบเศรษฐกิจไทยถูกควบคุมเพียงการแลกเปลี่ยนไม่รวมถึงการผลิต ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะไทยมิได้เป็นอาณานิคม อิทธิพลของทุนต่างชาติจึงมีไม่เต็มที่ จึงต้องแบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์ให้กับฝ่ายศักดินาไทย ดังนั้นระบบการค้าต่างประเทศจึงไม่ได้ทำให้ระบบศักดินาไทยสลายไป แต่ทุนมีอิทธิพลเฉพาะการค้าต่างประเทศ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบทุนนิยม ขยายไปสู่อุตสาหกรรม เริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต และใช้เครื่องจักรเพิ่มขึ้นในกิจการอุตสาหกรรม นายทุนต่างชาติเฉพาะนายทุนญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาลงทุนในสาขาอุตสาหกรรมเบாதแทนสินค้านำเข้า โดยเฉพาะระหว่าง พ.ศ.2503-2513 นายทุนชาวจีนเริ่มตั้งรกรากอย่างถาวรในประเทศไทย หันมาลงทุนและจัดทำอุตสาหกรรมมากขึ้นในประเทศไทย อุตสาหกรรมการผลิตขยายตัวจึงก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้น คือกรรมกรแรงงาน กรรมกรโรงงาน คือชาวนาเข้ามาทำงานในอุตสาหกรรมเมือง แรงงานหรือกรรมกรเหล่านี้ถูกขูดรีดจากนายทุนอุตสาหกรรม โดยรับค่าจ้างแรงงานเพียงพอเลี้ยงชีพ อย่างไรก็ตามโครงสร้างเศรษฐกิจไทยยังไม่เปลี่ยน ซึ่งเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมสมัยใหม่ แรงงานในภาคอุตสาหกรรมจึงยังมีไม่มาก มีจำนวนเพียง 500,000 คน หรือคิดเป็นเพียง 5% ของกำลังแรงงานทั้งประเทศ หมายความว่าทุนอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น แต่ยังไม่ได้ครอบคลุมนระบบเศรษฐกิจไทย ชาวนายังคงเข้าปัจจัยการผลิตจากศักดินา มากกว่าการเป็นแรงงานผู้ขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม¹⁵

สุเอะฮิโระ อะกิระ ได้ทำการศึกษาถึงการสะสมทุนในประเทศไทย ระหว่าง ค.ศ.1855-1985 หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทุนนิยมตะวันตกเข้ามาดำเนินกิจการแบบตัวแทนการค้าเป็นสำคัญ ระบบการค้าของไทยกับสิงคโปร์เติบโตจาก 936,000 สเปนิตดอลลาร์ ในปี ค.ศ.1853-54 เป็น 2,221,000 สเปนิตดอลลาร์ในปี ค.ศ.1857 ระบบการค้าดังกล่าวเข้ามาแทนที่การค้าเรือสำเภา ซึ่งตรงกันข้ามกับการคาดการณ์ของอังกฤษ ระบบการค้าต่างประเทศของไทยเติบโตเพียงเล็กน้อยในระยะเวลา 2 ทศวรรษ สถิติการนำเข้าและส่งออกของไทยยังคงอยู่ที่ประมาณ 10-15 ล้านบาท ระบบการค้าเริ่มขยายตัวอย่างมากในช่วงหลัง ค.ศ.1870 ทั้งนี้การเติบโตทางการค้าไม่ใช่เกิดจากปัจจัยเดียว แต่เป็นการรวมกันหลายปัจจัย เป็นทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยดังกล่าวรวมถึงการตกลงการค้าซึ่งคล้ายกับสนธิสัญญาเบาว์ริงกับ 11 ประเทศตะวันตกรวมทั้งสหรัฐอเมริกา ระหว่างปี ค.ศ.1856 และ ค.ศ.1870 ความต้องการส่งออกสินค้าไทยไปยังจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะการใช้เรือกลไฟและการเชื่อมต่อการค้าของอาเซียน เป็นแรงจูงใจให้รัฐขยายพื้นที่เพาะปลูก

¹⁵ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย," ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2524), หน้า 113-116.

ข้าว ตลอดจนการพัฒนาระบบขนส่งและคมนาคม ในปี ค.ศ.1869 การเปิดคลองสุเอซ เป็นการร่นระยะทางขนส่งจากตะวันตกและเอเชีย ถึงแม้การขุดคลองดังกล่าวไม่ส่งผลกระทบต่อการค้าไทย แต่มีส่วนทำให้การค้าขยายตัวผ่านการเพิ่มปริมาณการค้าในอินเดียและสิงคโปร์ หลังปี 1871 การเดินสายโทรเลขผ่านมหาสมุทรในเอเชีย ซึ่งเชื่อมต่อไปถึงสิงคโปร์และฮ่องกง ช่วยทำให้รับข้อมูลเรื่องราคาเพื่อการนำเข้าและส่งออกในเอเชีย¹⁶

การเพิ่มขึ้นของอุปสงค์ (demand) จากลัทธิอาณานิคมตะวันตกในเอเชียตะวันออก ทำให้ไทยส่งออกสินค้าขึ้นปฐม เพราะการเติบโตอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศอาณานิคม ทำให้จักรวรรดิต้องการข้าวและความต้องการไม้สักทางภาคเหนือของไทย เพื่ออุตสาหกรรมรถไฟในประเทศอินเดีย ส่วนด้านอุปทาน (supply) หลังยกเลิกการผูกขาดการค้า รัฐไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต อุตสาหกรรมป่าไม้และเหมืองแร่ เกิดความต้องการกฐีเงิน(แรงงานต่างด้าว) การพัฒนาระบบขนส่งและการคมนาคมทำให้ระบบการค้าขยายตัว หลังปี ค.ศ.1870 การผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ได้แก่ข้าวในภาคกลาง (เฉพาะกรุงเทพฯ), ไม้สักในภาคเหนือ และแร่ดีบุกในภาคใต้¹⁷

ผาณิต ทรงประเสริฐ ศึกษาในนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.2481-2487 สรุปว่าการดำเนินการของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายทหาร พลเรือนในคณะราษฎร และสมาชิกนิติบัญญัติส่วนหนึ่ง มีเสถียรภาพทางการเมือง การนำลัทธิเศรษฐกิจชาตินิยมมาเป็นเครื่องมือผลักดันกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวคิดของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยอาศัยหลักปฏิบัติให้มีกระบวนการพัฒนากระบวนการผลิตทุกด้านโดยคนไทยในกิจการขนาดกลางและเล็ก ส่วนกิจการขนาดใหญ่รัฐจะเป็นดำเนินการเอง จนเกิดกิจการในรัฐวิสาหกิจต่างๆ ในเวลานี้ ตลอดจนการปิดกั้นกิจการของชาวต่างชาติ ในด้านการศึกษา มีการพัฒนาการศึกษาอาชีวะทั้งโรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนพาณิชยศาสตร์ ตลอดจนการสอนวิชาพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

¹⁶ Suehiro Akira, "Capital Accumulation in Thailand 1855-1985", (Tokyo ; Chiang Mai : Centre for East Asian Cultural Studies ; Silkworm Books, 1989), pp.16-38.

¹⁷ Ibid., pp. 23-24.

ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁸

วารุณี ไอสถารมย์ วิจัยการศึกษาในสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ.2411 – พ.ศ.2475 พบว่าการศึกษาแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีโครงสร้างการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดความสำนึกทางชนชาติและสร้างอุดมการณ์โดยรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ซึ่งการศึกษาระดับสูงในระบบใหม่นี้ มีบทบาทในการสร้างบุคลาการเพื่อป้อนระบบราชการ และรัฐไม่ให้ความสนใจต่อการศึกษาด้านวิชาชีพเลย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวิชาชีพนี้เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจไทย ผลปรากฏว่าการศึกษาแบบใหม่ก่อให้เกิดระบบราชการแบบใหม่ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และสามารถสร้างบุคลาการจำนวนมากเพื่อไปรับใช้ระบบราชการก่อให้เกิดการขยายตัวของชนชั้นข้าราชการรุ่นใหม่ที่มีหัวก้าวหน้า จนกระทั่งรัฐไม่สามารถควบคุมและหยุดยั้งบุคลาการเหล่านี้ได้ ประกอบกับการตกต่ำของเศรษฐกิจโลกในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพัฒนาการเมืองแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย¹⁹

อรสา ถาวรวงศ์สกุล ศึกษาถึงพัฒนาการการศึกษาด้านพันธชยกรรม และปัจจัยอะไรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาด้านพาณิชยในประเทศไทย ในช่วง พ.ศ.2503 - 2529 โดยเฉพาะนโยบายของกรมอาชีวศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงทศวรรษ 2500 เกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในสังคมไทย ทำให้รัฐไทยให้ความสนใจกับการศึกษาด้านพันธชยกรรมมากขึ้น (1) โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่กิ่งอุตสาหกรรมและบริการ (2) หลัง พ.ศ.2500 เกิดเหตุการณ์สงครามเย็นระหว่างค่ายเสรีนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศจากประเทศค่ายเสรีนิยม ทั้งนี้การให้ความช่วยเหลือจากประเทศค่ายโลกเสรีมีจุดประสงค์เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ รัฐบาลไทยเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น ตลอดจนแผนการพัฒนาศึกษาของชาติ (3) ในทศวรรษ 2500 นั้น การศึกษาของไทยเปิดกว้างขึ้นกว่ายุคที่ผ่านมา จึงทำให้ประชาชนชาวไทยมีความสนใจในการศึกษามากขึ้น องค์ประกอบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นตัวกระตุ้นให้การศึกษาด้านพันธชยกรรมของไทยเจริญก้าวหน้าขึ้น คนไทยเริ่มให้ความสนใจการศึกษาด้านพันธชยกรรมอย่างจริงจังและ

¹⁸ ผาณิต ทรงประเสริฐ, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.2481-2487," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484, จิตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 650-654.

¹⁹ วารุณี ไอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2441 – พ.ศ.2475", (ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 2-3.

เลือกเรียนสาขานี้โดยเจตนา จำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนในสถานศึกษาด้านพันธชยการ ทั้งที่จัดโดยเอกชน และรัฐบาลเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายศตวรรษ 2510 ทั้งนี้กรมอาชีวศึกษาประสบความสำเร็จในด้านการสร้างทัศนคติที่ดีของประชาชนต่อการศึกษาด้านพันธชยการ แต่สาขาพันธชยการในความดูแลของกรมอาชีวศึกษาประสบอุปสรรคหลายประการ โดยเฉพาะการขาดงบประมาณที่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถจัดการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ บุคลากรที่สำเร็จการศึกษามีคุณสมบัติไม่ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้เกิดการว่างงาน ซึ่งกรมอาชีวศึกษาได้ทราบถึงปัญหาและพยายามแก้ไขด้วยการปรับปรุงหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน²⁰

ปฐมพร อินทรางกูร ณ ออยุธยา ศึกษาบทบาทของโรงเรียนเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2461-2497 โดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหาที่ทำให้รัฐบาลต้องใช้กฎหมายควบคุมโรงเรียนราษฎร์ โดยเฉพาะโรงเรียนจีน การดำเนินงานภายใต้กฎหมายควบคุม แนวความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนของเอกชนแต่ละประเภท ความต้องการของประชาชนที่มีต่อโรงเรียนเอกชน การสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์และรัฐบาล รวมทั้งผลของการดำเนินงานที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาของเอกชนในระบบ “โรงเรียน” สามารถแทนที่การจัดการศึกษาแบบเดิม นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนศูนย์กลางการศึกษาใหม่ของไทย มิชชันนารีชาวตะวันตกเป็นผู้เริ่มนำวิทยาการสมัยใหม่แบบตะวันตกเข้ามาสอนในสังคมไทย ทำให้สามารถเปลี่ยนค่านิยมของประชาชนให้เห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเอาวิชาชีพมาสอนในโรงเรียน และเป็นต้นแบบให้แก่รัฐในการจัดการศึกษาระบบใหม่ นอกจากนี้แล้วโรงเรียนเอกชนสามารถผลิตบุคลากรที่มีประสิทธิภาพมาร่วมพัฒนาประเทศได้ตามความต้องการของรัฐ ตลอดจนการดำเนินงานของโรงเรียนเอกชนก่อน พ.ศ.2461 ในระยะแรกประสบปัญหาความไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของการศึกษาของกลุ่มมิชชันนารี ประกอบกับความจำเป็นของระบบการศึกษา กลุ่มโรงเรียนเอกชนจึงได้มีการสอนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพไปพร้อม ๆ กับการสอนศาสนา โดยนำวิทยาการและระบบการสอนสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกมาสอน ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้เร็วกว่า เริ่มกำหนดขอบเขตของวิชาที่สอน ทำให้นักเรียนได้รับความสะดวกมากขึ้น ซึ่งทำให้นักเรียนได้รับผลประโยชน์จากการเรียนมากขึ้น ทำให้ผู้ปกครองเกิดความพอใจ จึงได้นำบุตรหลานมาเข้าเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ระบบการสอนสมัยใหม่ของโรงเรียนเอกชนของเหล่ามิชชันนารี

²⁰ อรสา ถาวรวงศ์สกุล, “การจัดการศึกษาด้านพันธชยการของกรมอาชีวศึกษา ระหว่าง พ.ศ..2503 – 2529,”

สามารถผลิตบุคลากรให้แก่รัฐซึ่งมีความต้องการบุคลากรจำนวนมากเพื่อทำงานในกระทรวงต่างๆ และบริษัทเอกชน เพื่อรองรับความต้องการนายทุนต่างชาติ กล่าวคือมีความรู้ภาษาต่างประเทศเป็น อย่างดี และสามารถเข้าทำงานในบริษัท ธนาคาร และบริษัทส่งออกสินค้าจำนวนมาก ยิ่งไปกว่านั้น คือผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนเหล่านี้สามารถเลื่อนฐานะตนเองเป็นชนชั้นกลาง ตลอดจนจนการมีส่วนร่วม ในการทำประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ²¹

จรรยา แสนจิตต์ ศึกษาถึงนโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2441-2474 ว่าเป็นการจัดการศึกษาของรัฐ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวางรากฐานการประกอบอาชีพ ให้แก่ราษฎร วิทยานิพนธ์ของจรรยา ศึกษาแนวความคิด นโยบายการดำเนินงาน ปัญหาและ อุปสรรค ตลอดจนผลของการจัดการการอาชีวศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับ และการจัดการ การอาชีวศึกษาโดยตรงซึ่งเป็นการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ผลการศึกษาพบว่า นโยบายการจัดการ อาชีวศึกษาของไทย เป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 รวมถึงบุคคลสำคัญที่มีส่วนสำคัญในระบบ การศึกษาไทย ได้แก่ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาเทพ ศาสตร์ศาสตร์สถิตย์ ปรากฏว่า การจัดการอาชีวศึกษาไทยไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ทั้งหมด เพราะปัญหาและอุปสรรค คือ (1) ขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน (2) รัฐไม่สามารถเปลี่ยน ทัศนคติและค่านิยมของราษฎรที่มุ่งเข้ารับราชการ (3) ราษฎรยังไม่เห็นความสำคัญของการ อาชีวศึกษา (4) ขาดแคลนบุคลากร ครู อุปกรณ์การเรียนการสอน และสถานที่ที่ใช้สำหรับการศึกษา ปัญหาเหล่านี้ทำให้กระทรวงธรรมการไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ได้เท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการอาชีวศึกษาของไทยมีส่วนในการวางรากฐานให้การอาชีวศึกษาเป็น ส่วนหนึ่งของการศึกษาของชาติ เสริมสร้างงานอาชีพให้แก่ราษฎรและคงไว้ซึ่งศิลปหัตถกรรมของ ชาติ²²

เจริญศรี เจริญวัฒน์ ศึกษาถึงนโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 สรุปการอาชีวศึกษาสาขาพาณิชยกรรมไม่สามารถจัดให้แพร่หลายได้อย่างทั่วถึงเหมือน

²¹ ปฐมพร อินทรานุกร ณ ออยุธยา, "บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย (พ.ศ.2461 - พ.ศ.2497)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2525).

²²จรรยา แสนจิตต์, "นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2441-2474," (วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524).

เช่นสาขาเกษตรกรรมแม้รัฐพยายามจัดตั้งจัดตั้งโรงเรียนพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งสิ้น 12 โรงเรียน แต่ทั้งโรงเรียนพาณิชยกรรมในภูมิภาคและโรงเรียนเสาวภาได้ล้มเลิกไปหมด จนกระทั่ง พ.ศ.2481 คงเหลือเพียง โรงเรียนพาณิชยกรรมวัดเทวราชกุญชร และโรงเรียนพาณิชยกรรมวัดแก้วฟ้าล่าง และได้รวมทั้งสองโรงเรียนเป็นโรงเรียนพาณิชยกรรมพระนครเพียงแห่งเดียว ในปี พ.ศ.2503 โรงเรียนพาณิชยกรรมมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนพาณิชยกรรมพระนคร โรงเรียนพาณิชยกรรมธนบุรี และโรงเรียนพาณิชยกรรมวัดพระเชตุพน ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้สามารถผลิตบุคลากรไปทำงานในอาชีพเสมือนรับจ้างเป็นส่วนใหญ่²³

วุฒิชัย มูลศิลป์ ศึกษาการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการในระบบราชการ ซึ่งในสมัยนี้งานราชการขยายตัวมาก ในขณะที่บุคลากรที่มีความสามารถพอสมควรหายได้ยาก รัฐต้องจ้างฝรั่งเข้ามารับราชการและเป็นที่ปรึกษาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้น และได้ส่งพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ที่มีความสามารถไปเรียนวิชาการ ณ ต่างประเทศ และปรากฏว่าพระบรมวงศานุวงศ์และผู้มีความสามารถหลายคนกลายเป็นกำลังสำคัญในระบบราชการ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้บัญชาการจัดการศึกษาหัวเมือง เป็นต้น ตลอดจนได้ก่อตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตบุคลากรเข้ารับราชการ ได้แก่ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก (โรงเรียนสวนกุหลาบ) ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2424 ในกรมทหารมหาดเล็ก แต่ก็ยังมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการ ดังนั้นกรมต่าง ๆ จึงได้ตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตคนของตนเอง เช่นโรงเรียนท่าแพนที ในปี พ.ศ.2425 โรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2435 และโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ในปี พ.ศ.2440 และโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตบุคลากรเข้ารับราชการ และยังมี การตั้งโรงเรียนอีกหลายแห่ง เช่นโรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนของกระทรวงเกษตร โรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข และโรงเรียนทางฝ่ายทหาร ตำรวจ เป็นต้น²⁴

²³ เจริญศรี เจริญวัฒน์, "นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475-2503", (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), หน้า 286.

²⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), หน้า 43-52.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ศึกษาแรงงานคอปกขาวในสังคมไทย โดยใช้แนวคิดมิลล์ ในการอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทย โดยอธิบายถึงการเอาลักษณะการแต่งกายและแบบแผนการทำงานในสถานประกอบการมาเป็นสัญลักษณ์ เพราะคนกลุ่มนี้มักแต่งตัวชุดทำงานที่ดูสะอาด เสื้อส่วนใหญ่เป็นสีขาวหรือสีอ่อน ไม่ใช่สีน้ำเงิน สีเทาหรือสีดำ และต้องไม่มีรอยเปื้อนอะไรบนน้ำมัน ซึ่งณรงค์อธิบายว่ายังไม่พบทฤษฎีที่ชัดเจน เพราะมีมุมมองที่แตกต่างกัน ในงานของมาร์กซ์เรียกคนกลุ่มนี้ว่าเป็นแรงงานการค้า (Commercial Workers) และอธิบายว่าคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีเงินเดือนดี เป็นแรงงานมีฝีมือและมีสถานภาพดีกว่าแรงงานทั่วไป ในขณะที่ทฤษฎีของมิลล์ (Mills) ให้คำจำกัดความของคนคอปกขาวว่าเป็นผู้ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองและไม่มีกรรมสิทธิ์ในผลผลิตที่มาจากปัจจัยการผลิตเหล่านั้น สถานภาพเหมือนแรงงานทั่ว ๆ ไป ซึ่งคนคอปกขาวจะอยู่ระหว่างฝ่ายทุนกับฝ่ายกรรมกร แต่มีสถานภาพ มีเกียรติและศักดิ์ศรีดีกว่าคนงานในโรงงานทั่ว ๆ ไป เพราะมีรายได้และระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยดีกว่าคนงานที่ทำในโรงงาน โดยมิลล์ได้มีการจำแนกออกเป็นพนักงานฝ่ายบริหารและจัดการ ลูกจ้างที่เป็นนักวิชาชีพ พนักงานขาย ครู และพนักงานสำนักงานทั้งหลาย และเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “คนชั้นกลางใหม่” ส่วนผู้ประกอบการรายเล็กและนักวิชาชีพผู้ประกอบการอิสระ เรียกว่า “คนชั้นกลางเก่า” และอีกคนหนึ่งก็คือ เบน ให้คำจำกัดความและแยกคนคอปกขาวเป็นหลายกลุ่ม คือ หัวหน้าคนงาน (foremen overseers supervisors) นักวิทยาศาสตร์ นักวิชาชีพ พนักงาน พนักงานบริการการท่องเที่ยว พนักงานขายของหน้าร้าน เจ้าหน้าที่บริการในหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ เจ้าหน้าที่ทางการศึกษา ศิลปิน นักดนตรี และนักแสดง

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ใช้ทฤษฎีของทั้งมิลล์และเบนในการอธิบายปรากฏการณ์จริงในสังคมไทย ว่าในกลุ่มผู้บริหารและจัดการทั้งในธุรกิจของรัฐและเอกชนส่วนใหญ่เป็นพวกมีอำนาจและมีสถานะทางสังคมสูง มีการศึกษาดี มีศักดิ์ศรีเหนือกลุ่มคนอื่น ๆ และในธุรกิจเอกชนส่วนใหญ่มักเป็นเจ้าของกิจการ ดังนั้นกลุ่มนี้จึงไม่จัดอยู่ในกลุ่มคนคอปกขาวซึ่งเป็นผู้ไม่มีปัจจัยการผลิตตามทฤษฎีมิลล์ และอีกพวกหนึ่งคือเด็กขายของหน้าร้านเล็ก ๆ ในธุรกิจครอบครัว ซึ่งมีสถานภาพเหมือนคนใช้ ก็ไม่จัดเป็นคนคอปกขาวเพราะทั้งรายได้และสถานภาพทางสังคมค่อนข้างต่ำใกล้เคียงกับคนงานในโรงงาน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ จัดคนคอปกขาวเกือบทั้งหมดในสังคมไทยคือ แรงงานที่เรียกว่า “พนักงาน” เพราะมีสถานภาพเหนือกว่าแรงงาน ที่เรียกว่า “กรรมกร” พวกพนักงานส่วนใหญ่จะทำงานในสำนักงาน เช่นพนักงานธนาคาร พนักงานขายในห้างสรรพสินค้า พนักงานบริการในภัตตาคารและโรงงาน พนักงานรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น ซึ่งณรงค์ใช้เรียกพนักงานเหล่านี้ว่า แรงงานคอป

ปกขาว (white collar workers) แต่อาจมีบางครั้งใช้ “คนคอปกขาว” เพราะอาจต้องสื่อความหมายให้ครอบคลุมถึงนักบริหาร นักวิชาชีพ ที่เป็นลูกจ้างด้วย²⁵

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์ สรุปลงสถิติ พ.ศ.2500 ตลาดแรงงานหลังการดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยกรุงเทพฯเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรเฉพาะในกรุงเทพฯ สองล้านหกแสนคน พ.ศ. 2503 เพิ่มขึ้นเป็นสี่ล้านหกแสนคน พ.ศ.2513 และเพิ่มเป็น ห้าล้านเก้าแสนคนในปี พ.ศ.2518 การเพิ่มจำนวนประชากรเป็นจำนวนมากในกรุงเทพฯ เพราะแรงงานเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ในกิจการสาธารณูปโภค การค้า และอุตสาหกรรมบริการ ซึ่งในกิจการต่าง ๆ เหล่านี้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการสร้างถนนหนทาง โรงพยาบาล ท่าอากาศยานที่ดีขึ้น ธนาคารต่าง ๆ และห้างสรรพสินค้าที่เพิ่มขึ้น ตลอดจนการเกิดมหาวิทยาลัยเพิ่มหลายแห่ง พ.ศ.2509-2516 จำนวนของธุรกิจบริการในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล เพิ่มขึ้นจากสี่พันเป็นสองหมื่นเจ็ดพันแห่ง การจ้างงานในภาคบริการจาก 120,000 คนในปี พ.ศ.2511 เพิ่มเป็น 293,000 คน ในปี พ.ศ.2516 และในธุรกิจนอกระบบอื่น ๆ ส่วนการจ้างงานในด้านอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้นระหว่าง พ.ศ.2506-2518 จากหนึ่งล้านคนเพิ่มเป็นหนึ่งล้านหกแสนคน แรงงานส่วนใหญ่ทำงานในธุรกิจขนาดย่อม และแรงงานที่ทำงานในโรงงานที่มีจำนวนมากกว่า 50 คนขึ้นไป จากจำนวนไม่ถึงหนึ่งแสนคนเพิ่มเป็นเกือบหกแสนคน และประชากรในภาคเหนือเพิ่มขึ้นเป็นสามล้านสามแสนคน จำนวนหนึ่งล้านคนทำงานในภาคหัตถอุตสาหกรรม และกว่าห้าแสนคนทำงานในธุรกิจขนาดใหญ่²⁶

หลังการขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ กิจการของรัฐวิสาหกิจส่วนใหญ่ขายให้กับเอกชน เหลือเพียงกิจการบางประเภทที่รัฐทำเอง เช่น โรงงานยาสูบ และกิจการด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ เติบโตไปพร้อม ๆ กับการขยายตัวของกรุงเทพฯ และการค้า ถึงแม้จอมพลสฤษดิ์จะเปลี่ยนแปลงการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งนำโดยรัฐเป็นเอกชนเป็นผู้นำแทน แต่แรงงานส่วนใหญ่ก็กระจุกตัวอยู่ในกิจการรัฐวิสาหกิจ ในกิจการอุตสาหกรรมเอกชนที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ได้แก่ อุตสาหกรรมสิ่งทอ การประกอบสินค้าอุปโภคและธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ โรงงานผลิตอาหารสัตว์และธุรกิจเกษตรอื่น ๆ ยังคงเป็นโรงงานขนาดเล็กและกลาง ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในต่างจังหวัดและจ้างแรงงานต่างจังหวัด

²⁵ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. ต้นขั้วกลางไทยในกระแสทุนนิยม. (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์เอ็ดดิสันเพรส, 2548), หน้า 30-34.

²⁶ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 242-244.

ด้านอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ได้แก่ อุตสาหกรรมประกอบรถยนต์ สิ่งทอ กระจก เหล็ก ซีเมนต์ ฯลฯ และอุตสาหกรรมขนาดกลางส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมประกอบชิ้นส่วน ประมาณ พ.ศ.2510 บริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นแหล่งที่ตั้งโรงงานขนาดใหญ่ 30 แห่ง แต่ละแห่งจ้างงานมากกว่าหนึ่งพันคน รวมเป็นจำนวนทั้งหมดประมาณ 65,000 คนในอุตสาหกรรมสิ่งทอ ระหว่าง พ.ศ.2490-2510 ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อัตราการตายลดลง เพราะได้รับบริการด้านสาธารณสุขที่ดีขึ้น ทำให้อัตราการขาดแคลนแรงงานลดลงเป็นอัตราแรงงานล้นตลาด จากกำลังแรงงาน 12 ล้านคนในปี พ.ศ.2493 เพิ่มขึ้นอีก 5 ล้านในระยะเวลา 20 ปี และอีก 20 ปี เพิ่มขึ้นอีกสิบล้านคน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์แรงงานเกิดจากอุปทานที่เปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือ การลดลงของแรงงานอพยพชาวจีน และเพิ่มแรงงานจากชนบทแทน ตลอดพ.ศ. 2500-2510²⁷

²⁷ เรื่องเดียวกัน.